

УДК 174+340.12+347.962

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.9>

ОБРАЗ СУДДІ В ПРАВОВІЙ КУЛЬТУРІ

Олексій Кравчук

*Вищій антикорупційний суд, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
просп. Перемоги, 41, 03057, м. Київ, Україна*

Іван Остащук

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, 04212, м. Київ, Україна*

У статті проаналізовано образ судді в правовій культурі, наведена характеристика його як судового символу, покликаного, із допомогою інших судових символів, відмежувати суддю як людину від судді як функції.

Образ судді належить до найважливіших образів у правовій культурі, що базується на принципах справедливого правосуддя та верховенства права. У громадянському суспільстві судді повинні бути особливою суспільною силою, яка визначає непохитність засад рівності всіх перед законом, незалежність судової влади. У міфології Греції були образи справедливих суддів, яких звали Мінос, Радамант і Еак та які у потойбіччі виконували функції суддів, зважаючи на їхню непохитний авторитет у земному житті: так давні елліни прагнули передати в міфологічних оповідях необхідність дотримання справедливого суду, що санкціонували і боги.

У сьогоденні присутність суддів у публічному просторі з чітким артикулюванням принципів верховенства права необхідна у демократичному суспільстві. Виразними прикладами є суддя Верховного суду США Рут Гінзбург, фахова активна діяльність якої стала не тільки взірцем для наслідування багатьох юристів, але й увійшла у масову культуру завдяки кінематографу та медійним засобам як образ борця за права людини; італійський суддя Розаріо Ліватіно, що став жертвою жорстокого вбивства через свою безкомпромісність у служінні закону та виконанні справедливого судочинства.

Задля демонстрації відсутності упередженості в судді, мінімізації причин та умов, що сприятимуть виникненню та прояву необ'єктивності, суддівська професія передбачає обов'язки судді дотримуватися найсуворіших серед судових юристів етичних правил поведінки. Суддя повинен себе поводити бездоганно не лише в залі чи будівлі суду, але й поза ними, зокрема в повсякденному житті. Етичні правила пов'язані з широким колом життя судді, і їх метою є сприяння забезпеченню того, щоби правосуддя виглядало таким, що відбувається. В багатьох випадках суддя повинен вимагати (й, за можливості, забезпечити) дотримання певних етичних вимог членами своєї сім'ї та судовим персоналом (працівниками суду).

Необхідність дотримання жорстких етичних стандартів (спрямованих на усунення або мінімізацію причин та умов, що можуть призводити до виникнення упередженості в судді) створює відповідний образ судді, який є своєрідним символом досконалості, покликаним, із допомогою інших судових символів, відмежувати суддю як людину від судді як функції. Такий образ судді через забезпечення належного вигляду процесу здійснення правосуддя символізує неупередженість суду та його справедливість. У правосуддя немає улюбленців, друзів та противників, немає особистих потреб. Адже правосуддя – це державна і соціальна функція. Судові символи покликані сприяти відмежуванню судді як людини від судді як функції.

Ключові слова: образ судді, правова культура, суддівська етика, Рут Гінзбург, Розаріо Ліватіно.

У комунікативному просторі культури окремі образи узагальнюються до рівня символів як виразників ідей, концептів, одним із завдань яких є створення системи ціннісних координат людини. Серед символів, які функціонують у культурі, чимало стосується як окремих постатей (реально історичних чи узагальнено вигаданих), так і певних професій. Образи окремих постатей для нас відомі зі шкільних підручників, грошових банкнот чи соціальних мереж; за низкою професій закріплено свої характеристики й соціально впізнавані ознаки – можемо сказати, що вони є певними культурними символами зі своїм діапазоном значень, які відрізняються від звичайного переліку біографічних фактів особи чи фахових компетенцій професії. Вважаємо, що в сучасності образ судді здатний виражати основні правові цінності й поставати як вагомий приклад для наслідування й мотивації як у фахових юристів, так і в представників активних груп у суспільстві; може перейти до категорії символу. Відзначимо, що це стосується, з одного боку, окремих особистостей суддів, які через свою професійну діяльність стали символами правової культури, а з іншого, – професії загалом.

Юрист, завдяки атмосфері таємничості, в яку він загортається, і непроникному жаргону, який він використовує, вміє створювати символи [1, с. 1313].

Ольга Балинська в своїй класифікації правових знакових термінопонять виділяє кілька груп, а саме: «1) суб'єкти права; 2) об'єкти права; 3) галузі права; 4) інститути права; 5) філософія та ідеологія права; 6) правова поведінка» [2]. Згідно цього переліку української дослідниці, наша пропозиція виокремити образ судді як символ належить до першої групи – суб'єктів права.

Описуючи Конституцію і суд як символи, американський учений Макс Лернер писав, що оскільки Верховний Суд, як прийнято вважати, здійснює опіку над Конституцією, результатом цього було наділення суддів Суду усією панорамою святості, якою наділена сама Конституція [1, с. 1293].

Європейський Суд з прав людини в одному із рішень написав фразу, що стала крилатою: правосуддя має не лише відбуватися – має також бути видно, що воно відбувається [3]. Тобто зі сторони розумного і критичного спостерігача має бути видно, що суддя здійснює правосуддя – без упередженостей, ухилів і особистих переконань.

Таким чином, сам суддя стає своєрідним символом правосуддя, що відбувається в належний спосіб, – повторимося: без упередженостей, ухилів і особистих переконань.

У цьому зв'язку, більшість судових символів (зала суду, мантія, нагрудний знак, традиції вставання та заслуховування рішень суду стоячи) спрямовані, зокрема, на візуальне підкреслення того, що відбувається саме правосуддя [4].

Метою цієї статті є розгляд образу судді як елементу судової символіки та характеристика його як судового символу, покликаного, із допомогою інших судових символів, відмежувати суддю як людину від судді як функції.

Однією з найбільш відомих сучасних книг про роль судді в правовій системі є книга професора та колишнього судді й голови Верховного Суду Ізраїлю Аарона Барака «Суддя в демократії» (2006), в якій він акцентує, що «суддя повинен бути здатним подивитись на себе ззовні, аналітично та критично. Суддя, який вважає, що він знає все і що всі його рішення без винятку вірні, – не може добре виконувати свою роль <...> Суддя – продукт своїх часів, що живе й розвивається в певну епоху; він повинен відображати самоконтроль, інтелектуальну скромність, реалізувати свої власні освіти, досвід, віру та цінності так, щоб із максимальною довірою відображати фундаментальні цінності суспільства» [5, с. 164–165].

Схожими є вимоги і до послів: «В очах народу країни перебування дипломати переважно уособлюють державу, яку вони представляють. Тому поведінка посла та членів

його представництва як у суспільному, так і в особистому житті повинна бути бездоганною. Моральні якості дипломатичних представників повинні бути головним критерієм при їх відборі та призначенні» [6]. Приклад високих моральних стандартів особистості судді також дуже важливий – насамперед в утвердженні довіри до інституту суду, адже не таємниця, що більшість суспільних інституцій та організацій громадяни сприймають через особисті риси й поведінку їх представників (глава держави, профільний міністр, церковний ієрарх, керівник навчального закладу, керівник адвокатської компанії чи медіа-холдингу тощо).

В історії людська думка формувала ідеальні образи суддів, символи яких повинні були центрувати як усіх виконавців суду, так і слугувати запевненням про невідворотність справедливого суду, що санкціонувалося вищими силами в створених ними впорядкованих координатах світобудови.

У суспільній свідомості давніх греків ідея справедливого суду займала важливе місце: праведні судді Мінос, Радамант і Еак отримали свої чесноти від найвищого бога Зевса, з яким мали можливість спілкуватися, а після смерті кожна людина постає перед їхнім незворушним і безстороннім трибуналом, щоб отримати вердикт щодо вічного перебування у засвітах. Перед трибуналом трьох суддів підземного царства постають усі душі, а після зважування їхніх добрих та поганих справ визначається місце, де перебуватимуть вічно – у пекельному Тартарі для несправедливих чи на райському Острові Блаженних із квітчастим та тінистим Єлисейським Полем для приємних бесід справедливих [7; 4].

Задля демонстрації відсутності упередженості в судді, мінімізації причин та умов, що сприятимуть виникненню та прояву необ'єктивності, суддівська професія передбачає обов'язки судді дотримуватися найсуворіших серед судових юристів етичних правил поведінки. Суддя повинен себе поводити бездоганно не лише в залі чи будівлі суду, але й поза ними, зокрема в повсякденному житті.

У Путівнику суддівської поведінки для суддів Австралії вказується, що судді, маючи такі ж права, як і інші громадяни, погоджуючись до призначення на посаду, водночас приймають на себе певні обмеження. В поведінці суддів немає абсолютних стандартів. Проте є деякі приписи, які, як керівництво щодо поведінки суддів, не є суперечливими: інтелектуальна чесність, повага до закону та дотримання закону (хоча суддя, як і будь-який інший громадянин, через необізнаність або помилку цілком може допустити порушення законодавчих норм, що не обов'язково негативно відобразатиметься на доброчесності чи компетенції судді); вдумливе управління фінансовими справами; старанність та турбота при виконанні судових обов'язків; розсудливість в особистих стосунках, соціальних контактах і діяльності. При цьому судді повинні керуватись власним досвідом в оцінці того, чи зможе їх поведінка зменшити повагу до суду в свідомості розумних справедливих та поінформованих членів громади [8].

Загалом, відповідні підходи, що є загальноприйнятими для оцінки поведінки суддів, розкриваються в Бангалорських принципах поведінки суддів, що, з урахуванням офіційних коментарів до них [9], по суті, становлять норми так званого м'якого права – юридична сила їх є необов'язковою, однак вони можуть ураховуватися при визначенні правових питань, особливо оціночних.

Аарон Барак відзначає, що «суддя діє в межах суду та живе в судовій традиції. Певні іскри мудрості передаються від одних поколінь суддів до інших. Мудрості, в основному, неписаної, яка потроху проникає до свідомості судді й робить його мислення більш об'єктивним» [5, с. 166]. Відзначимо до міркувань авторитетного автора, що поняття традиції як певного консервативного вияву передавання і збереження знань, цінностей, ідеалів вельми

важливе в таких сферах людського життя, як релігія, етика, право, дипломатія. І ця традиція часто передавалася століттями, будучи наділеною силою авторитету й прикладу для наслідування, зокрема в символічних образах суддів.

Етичні правила пов'язані з широким колом життя судді та членів його сім'ї, і їх метою є сприяння належному вигляду правосуддя – забезпечити, щоби правосуддя переконливо виглядало таким, що відбувається. Так, для суддів, як правило, діє повна заборона участі в політичному житті, що вимагає заборони участі в політичних партіях, політичних заходах, публічного висловлення щодо політичних вподобань. Судді повинні бути обачними у виборі кола для особистого спілкування, не створюючи при цьому підстав для відводу, адже це перешкоджатиме неупередженому розгляду справ. Наприклад, не можна вступати в особисті відносини з будь-якою зі сторін у справі. Адже якщо стороною у справі є особа, щодо якої у судді є певні особисті переконання, в стороннього спостерігача може скластися враження, що суддя є упередженим під час здійснення правосуддя. Суддя повинен бути обачним у здійсненні благодійної діяльності.

Судді, як правило, не повинні коментувати судові рішення (ні свої, ані інших суддів). Адже суддя повинен висловлюватися по суті справи, яку розглядає, лише через свої рішення. Якщо він коментуватиме справу, яка ще не розглянута, в стороннього спостерігача може скластися враження про те, що в судді є за цією справою певна упередженість (він завчасно все вирішив). Якщо він коментуватиме вже розглянуту ним справу, то він може висловити мотиви, не наведені ним у самому судовому рішенні, чим може створитися враження, що на процес правосуддя щось впливало. Навіть у справах, які ще не розглядаються, але можуть у майбутньому потрапити до цього судді на розгляд, – він не має права висловлюватися, з аналогічних міркувань.

Заборона коментувати справу торкається і важливого аспекту кримінального правосуддя – презумпції невинуватості. Оскільки держава завжди має більше ресурсів (часових, фінансових, силових), ніж конкретна людина, в разі притягнення до кримінального обвинувачення, людині надається додатковий стартовий важіль – презумпція невинуватості, що є загальноприйнятим у демократичних країнах. Він полягає в тому, що кожна людина вважається невинуватою (і до неї всі мають ставитись саме як до невинуватої) доти, доки її вина не буде встановлена судом; водночас обов'язок доведення винуватості особи покладено на сторону обвинувачення (на прокурора), а сама особа має право відмовитися давати пояснення чи показання і не зобов'язана доводити свою невинуватість.

Відповідно, коментар щодо поточної кримінальної справи зі сторони судді або судового персоналу може створити певне враження в суспільстві щодо винуватості особи. І потім суддя вже сам може перебувати під тиском створеного таким коментарем враження. І хоча суддя як професійний юрист, як правило, здатний залишити переконання поза увагою і розглядати справу за наявними в ній матеріалами, а не по інтернету чи телевізору (з огляду на суспільний резонанс), втім, все ж краще судді й судовому персоналу утриматися від коментарів справи, що розглядається або розглядатиметься. В сучасну епоху, завдяки надшвидкостям поширення інформації, суди досить часто мають речників (суддя-спікер та/або прес-секретар), водночас коментарі поточних справ, що здійснюються ними, мають бути суворо інформаційними, без висловлення будь-яких оцінок. При цьому сам суддя не може коментувати справу, яку він розглядає.

Особливо етичною та обачною має бути поведінка судді, коли він перебуває в суді або залі суду, а саме: в мантії, нагрудному знаку, здійснює правосуддя або з певних причин перебуває в залі до судового засідання чи після його закінчення. З метою того, аби правосуддя виглядало таким, що відбувається, як правило, суддя не повинен допускати в судовій

залі жодних проявів дискримінації, не місце в судовій залі для жартів зі сторони судді, особливо расистського, гендерного характеру. З позицій забезпечення видимої сторони судового процесу, суддя повинен сприяти тому, щоби зала суду виглядала урочисто.

У багатьох випадках суддя повинен вимагати (й, за можливості, забезпечити дотримання) дотримання певних етичних вимог членами своєї сім'ї та судовим персоналом (працівниками суду).

Дотримання суддями етичних правил є необхідним, оскільки їх порушення створює враження не лише упередженості конкретного судді. Часте порушення етичних правил суддями може сприяти формуванню в суспільстві (в необмеженого кола «сторонніх спостерігачів») думки щодо відсутності в країні чи регіоні реального правосуддя. Тому порушення правил етичної поведінки, що суттєво шкодить авторитету правосуддя, може бути підставою для подання про звільнення судді з посади, відповідно до ч. 8, 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Таким чином, обов'язок додержуватися певних етичних правил перетворює образ судді на своєрідний символ або образ досконалості. Ми не маємо на меті стверджувати, що кожен суддя є досконалим, однак хочемо показати, що комплекс етичних обмежень і правил створює певний образ, за яким є конкретна людина. Наведений образ, на противагу судді як людини, демонструє суддю як функцію – правосуддя, яке не має улюбленців, друзів та противників, не має особистих потреб, йому не властиві особистісні вподобання чи індивідуальні прихильності. Адже правосуддя – це державна й соціальна функція.

Судові символи покликані сприяти відмежуванню судді як людини від судді як функції.

Існує також досить відома фраза щодо судді як образу: судді не живуть у вежах зі слонової кістки [9, с. 103] – поетичне порівняння, яке зустрічаємо в класичних наративах про ідеально символічну піднесеність та вищий приклад наслідування. На основі порівняння білого кольору та міцності бивнів (або зубів) слона з етичними категоріями, у християнстві ця тварина стала символом чистоти [10]. У псалмі 44 (45) автор порівнює помешкання Бога з палацом зі слонової кістки, адже Господу належиться і винятковий дім: «Миррою, алое і касією пахнуть усі Твої шати у величних Твоїх палацах зі слонової кістки» (Псал. 44 (45), 9). У поетичній Пісні Пісень Нареченому, якого алегорично тлумачать як образ Бога, приписуються елементи зовнішнього вигляду зі слонової кістки: «Його руки ніби виточені зі золота, оздоблені коштовним хризолітом; а його груди – мистецькі створені плити зі слонової кістки, прикрашені сапфірами» (Пісн., 5, 14). У католицизмі Діву Марію порівнюють у гімнах і молитвах із «Вежею зі Слонової Кістки»: «з огляду на блиск Її чистоти та Її незламної витривалості, а також із того міркування, що слоняча кістка походить із зуба слона, який вбиває дракона, як і Непорочна Зачата отримує перемогу над стародавнім змієм» [10].

Звісно, суддя – це звичайна людина, яка має свої особливості, особисте життя, власні вади й проблеми. Але те, що суддя є звичайною людиною, – не недолік. Це, навпаки, обов'язкова вимога – суддею повинна бути людина, що має певний життєвий досвід. Вирішення суддею справи на основі внутрішнього переконання, виходячи з почуття справедливості, – те, що вимагає життєвого досвіду. Тому для кандидатів на посаду судді встановлюються вікові цензи. Також (це стосується питання неупередженості судді) сам процес судового розгляду влаштований таким чином, що на основі змагальності шляхом процесуального впливу сторони намагаються переконати суддю (суддів) у своїй правоті, та/або неправоті протилежної сторони. Професійні учасники судового процесу, судові юристи, чітко розуміють, що суддя – це звичайна людина. Але вони також

виразно усвідомлюють, що в судовій залі вони мають впливати на суддю не як на людину, а як на функцію.

Вказане переконання на певному етапі розгляду справи призводить до виникнення в судді певного ставлення до справи, котре не є упередженістю, а зводиться до поступового розуміння суддею обставин справи (наприклад, предмета позову або питання вини). Водночас під час судового процесу – як у залі суду, так і поза нею, – суддя не повинен допускати висловлювань або поведінки, які би демонстрували його ставлення до справи. Подібно як мантія приховує фізичні особливості, так само суддя не повинен допускати, щоби на процесі правосуддя і його результатах відбивалися його особисті проблеми та вади, приватне життя. Усе наведене також є необхідним для забезпечення належного вигляду правосуддя.

Досвідчений суддя та науковець Аарон Барак зауважує, що «певний суб'єктивізм завжди присутній, уникнути його неможливо. При цьому особистий погляд судді завжди присутній, а його життєвий досвід не зникає і не може зникнути. І цього б не хотілося, адже в таких ситуаціях особистість судді знаходить своє вираження – особистість, що пройшла процедуру відбору на посаду судді. Однак ми не рухаємося від крайності до крайності, а заперечення повної об'єктивності не означає поринення в повний суб'єктивізм. Судова система дає судді певну дискрецію <...> в ситуаціях, в яких суддя може вибирати, приймаючи рішення, його вибір – це результат його особистого життєвого досвіду й балансу, який він мусить знайти, між визначеністю та експериментуванням, між стабільністю і змінами, між логікою й емоціями. На його вибір впливає його розуміння суддівської ролі та ставлення до інших гілок влади. Він впливає із «суддівської філософії» судді» [5, с. 166–168].

Отже, необхідність дотримання жорстких етичних стандартів (спрямованих на усунення або мінімізацію причин та умов, що можуть призводити до виникнення упередженості в судді) створює відповідний образ судді, який є своєрідним символом досконалості, покликаним, із допомогою інших судових символів, відмежувати суддю як людину від судді як функції. Такий образ судді через забезпечення належного вигляду процесу здійснення правосуддя символізує неупередженість суду та його справедливність.

Американський суддя Джозеф В. Белакоса зазначає: суддям забороняється працювати за власним «порядком денним», і вони не мають інших обов'язків, крім оберігати закон і служити суспільству та сторонам, що перебувають перед ними, з інтелектуальною й особистою доброчесністю та незмінним нейтралітетом. Пошук об'єктивності, зовнішні стандарти справедливості, а також відсторонена неупередженість мають неухильно підтримуватися [11].

Суддя Верховного Суду штату Нью-Гемпшир Джозеф П. Наду поділився власними роздумами і досвідом щодо розуміння ролі та необхідних характеристик судді, що тісно пов'язане з авторитетом не тільки судової влади, але й довірою до законодавчої та виконавчої гілок влади загалом у певній державі. Суддя з тридцятилітнім стажем відзначив, що мотивацією до написання його міркувань було запитання одного студента – просте й складне водночас у своєму масштабі та можливостях інтерпретації: «Що означає бути суддею?». Як зізнається, тоді зміг лише окреслити межі відповіді. Усвідомлюючи глибину такого запитання, пізніше, у письмовій формі есе суддя дав такі відповіді щодо характеристики особистості судді: «Бути суддею вимагає довіри до власного інстинкту та інтуїції. Складні рішення приймаємо самостійно. Не можемо віддати рішення радникам чи також виборцям, жодній раді, організації чи комісії, які вирішать за нас. У процесі зважування окремих інтересів сторін та правових основ мусимо покладатися виключно на власний розум, інтелект і серце. Бути суддею вимагає впевненості в собі, але без пихатості, твердості без зарозумілості <...> Не можемо також забувати, в яких обставинах та умовах

живуть і діють особи, які приходять до суду. Бути суддею вимагає здорової розсудливості й мужності у вирішенні проблем, які часто можуть здаватися нездоланими. Мусимо це чинити завжди неупереджено, використовуючи свої правові знання, а також життєвий і професійний досвід <...> Бути суддею вимагає життєрадісності й непорушного терпіння. Це також прояв поваги особам, які її не заслуговують, доброзичливості для недоброзичливих, а також стримане використання своєї влади навіть у найскладніших ситуаціях <...> Бути суддею – це бути консерватором у сенсі прояву оптимізму та вітальності, а не цинізму й інерції. Означає також бути лібералом, але не в сенсі поблажливості й схильності до бунту, а в розумінні відкритості до інновацій» [12]. Автор окремо підкреслює значення соціального прикладу й служіння судді: «Бути суддею означає, що не працюємо тільки для винагороди. Як особливий вид плати та сатисфакції мусимо трактувати ефективне вирішення складних людських справ, використовуючи наше правове знання, досвід, інтелект і креативність. Означає це також прагнення й водночас відчуття сатисфакції від служіння громадянському добру або через прийняття справедливих вироків, або також через пояснення правових основ тим особам, які керують суспільством і не можуть їх зрозуміти» [12].

Суддя Верховного Суду США Рут Гінзбург (1933–2020) у власних спогадах, зокрема щодо професійної діяльності, цитувала свого колегу колишнього голову Верховного Суду США Вільяма Г. Ренквіста, який порівнював завдання і функцію судової влади за аналогією до суддівства у командному виді спорту: «Конституція відвела судовій системі місце, подібне до ролі рефері у баскетболі, змушеного в переломну мить гри зафіксувати фол у виконанні гравця команди господарів; його гучно освистають, але він однаково мусить зафіксувати те, що бачив, а не те, чого від нього хоче натовп на місцевому майданчику» [13, а.с. 83]. Спортивні вболівальники добре розуміють, як емоційно непросто змиритися зі справедливим рішенням рефері не на користь улюбленої команди, яка ще й грає вдома, часто складно прийняти те, що правила гри порушують й улюблені гравці. Продовжуючи цитування настанов судді В. Ренквіста, Рут Гінзбург зазначає, що того дня, коли суддя ухилився від згаданої відповідальності, він мусить залишити посаду [13, а.с. 83].

Щодо страху вчинити помилку, яка може зламати людську долю, то суддя Дж. П. Наду переконує у покладанні довіри загальній правовій системі, слід «вірити, що у випадку вчинення помилки, система зможе її виправити та справедливість у кінцевому підсумку затріумфує» [12].

Суддя Верховного суду Польщі Войцех Ян Катнер перелічив такі особисті риси людини, яка претендує на призначення на судову службу: «Незаплямованість, або неупередженість, чесність, мудра безкомпромісність, доброзичливість до інших людей та здатність вислухати аргументи осіб, які постали перед судом, емпатія, що виражається як спроба уявити собі власну поведінку, будучи на місці однієї та іншої сторони спору <...> життєва мудрість і терплячість» [14].

Соціальний та культурний вимір прикладу конкретних особистостей у різних сферах життя завжди відігравав важливу роль як взірці для наслідування й натхнення для інших людей. Судді також покликані до такої соціальної виховної функції. Можемо назвати окремих представників судової влади, професійна діяльність якої стала стандартом як для юристів, так і для широких кіл суспільства. Італійський суддя Розаріо Ліватіно (1952–1990), який став жертвою жорстокого вбивства у неповних 38 років життя, є прикладом безкомпромісного виконання служіння закону навіть перед викликом смерті у суспільстві: «Відомий як «хлопець-суддя», оскільки він виглядав молодшим за свої 37 років, Ліватіно вів багато розслідувань у той час, коли сицилійські клани перебували в повномасштабній війні [15]. Його жорстоко розстріляли, коли він їхав без охорони на роботу до суду. Суддя Розаріо

Ліватіно – блаженний Католицької церкви (беатифікація відбулася 9 травня 2021 р. саме на Сицилії, в кафедральному соборі святого Гірладно в місті Агрідженто), таке рішення стало внаслідок того, що він виразно підкреслював нерозривність своїх релігійних переконань та професійної етики судді. Папа Франциск на зустрічі з юристами сказав, що Р. Ліватіно – «приклад не лише для суддів, але й для всіх, хто діє у сфері права: з огляду на послідовність між своєю вірою та відданістю праці» [16]. Іван Павло II назвав молодого сицилійського суддю «мучеником справедливості й непрямо, мучеником за віру» [17]. На його могилі на пам'ятнику написано: «Мученик за справедливість» [18].

Папа Франциск процитував міркування Р. Ліватіно про особливе значення вибору та рішення судді: «Вирішувати означає вибирати <...>; а вибирати – це найважче з усього, до чого покликана людина. <...> І, власне, в цьому виборі для вирішення, віруючий суддя може знайти стосунки з Богом. Прямі стосунки, оскільки вершити правосуддя – це само-реалізація, це молитва, це посвята Богові. Непрямі стосунки через любов до підсудного. <...> І чим більше суддя покійно усвідомлюватиме власні слабкості, чим більше буде представляти себе суспільству з готовністю й бажанням зрозуміти людину, що має перед собою, і судити її, не ставлячись до неї як надлюдина, а з конструктивним уболіванням, тим легшим буде це завдання» [17].

Кардинал Франческо Монтенегро відзначив особливі людські риси судді Р. Ліватіно у відношенні до кожної людини, яка поставала перед судом: <...> Якось трапилося, що Ліватіно пішов до в'язниці, щоб особисто вручити папери про звільнення тому, кого засудив до ув'язнення безвинно. Це було 15 серпня, в урочистість Внебовзяття Пресвятої Діви Марії. Коли в'язничний охоронець побачив його, то запитав: «Пане суддя, навіщо ви сьогодні сюди прийшли? Та ж свято!» – «Це несправедливо, щоб невинна людина була на день довше у в'язниці. Можете його випустити», – відповів Ліватіно <...> Він ішов на роботу з Карним кодексом, але мав при собі і Євангеліє» [18]. Очевидно, що роль сильної і принципової особистості надзвичайно важлива в подоланні злочинної системи, яка зсередили руйнує суспільство.

Якщо для віруючого судді питання рішення опиралося на релігійні переконання, серед яких повага до людини та слідування справедливості є одними з головних, то можемо більш узагальнити щодо всіх служителів Феміди, поза відношенням до питання особистих релігійних чи філософських переконань: кожен повинен приймати рішення на основі закону, поваги до людини, служіння загальному добру громадянського суспільства. Зрештою, релігійні заповіді та основи загальної етики не мають у своєму змісті суперечностей щодо практичного виміру життя представника будь-якої професії, зокрема в сфері юриспруденції.

Рут Гінзбург – авторка низки важливих прецедентів у судових справах, що стосувалися гендерної дискримінації (як жінок, так і чоловіків), – відома не тільки у вузькій сфері юристів, але й у широких колах завдяки засобам масової інформації та кінематографу, що фактично зробили її культурною іконою, особистість якої багатьох надихає та постає прикладом у відстоюванні власних переконань на основі фахових знань і працелюбності. До призначення в 1980 р. суддею вона працювала професором права в двох університетах, була засновником центру боротьби за права жінок. В 1993 р. була призначена суддею Верховного Суду, де й працювала до смерті [19]. В кондоленційному повідомленні Вашингтонського національного собору її назвали «іконою інклюзивності та невтомним захисником тих, кому занадто довго відмовляли в голосі в нашій нації та їхньому рівноправному місці в наших законах <...> Вона також була взірцем порядності та ввічливості, особливо з тими, з ким принципово не погоджувалася <...> Вона знала несправедливість, вона пододала

дискримінацію та ніколи не втрачала віри в нашу здатність розширювати коло інклюзивності ще ширше» [20]. Наше уточнення про джерело цитати не випадкове, адже названа святиня відіграє важливу роль у США не тільки у вимірі здійснення важливих релігійних церемоній, але й у чіткій декларації підтримки верховенства права та рівності всіх громадян. Хоча цей храм належить Єпископальній церкві (яка є частиною Англіканської спільноти), але його символічна роль у національному масштабі є значно ширшою від конфесійних меж: тут відбуваються т. зв. президентські інавгураційні молитовні богослужіння, державні похорони президентів (переважна більшість із яких протестанти) та заслужених перед американською нацією осіб, а також інші важливі урочистості. Як відомо, на сьогодні США є країною з високим рівнем релігійності серед населення, тому державні урочистості та заходи переважно містять релігійні богослужіння, а політична еліта зазвичай демонструє власну релігійну ідентичність. Прикладом екуменічного характеру собору є те, що в його інтер'єрі знайшли своє почесне місце скульптури християн різних конфесій, які в своєму житті відстоювали права й гідність людей, невтомно боролися з соціальною несправедливістю та дискримінацією, навіть і ціною власного життя: католицькі святі – Папа, який скликав Другий ватиканський собор, Іван ХХІІІ (1881–1963), правозахисник архієпископ Оскар Ромеро (1917–1980), засновниця добродійних місій Мати Тереза (1910–1997), лютеранський богослов, філософ і гуманіст Альберт Швейцер (1875–1965), баптистський проповідник і борець проти расизму Мартін Лютер Кінг-Молодший (1929–1968), методистка і громадська діячка за рівні громадянські права Роза Паркс (1913–2005) та ін. [21].

Висновки. Образ судді належить до найважливіших образів у правовій культурі, що базується на принципах справедливого правосуддя та верховенства права. У громадянському суспільстві судді повинні бути особливою суспільною силою, яка визначає непохитність засад рівності всіх перед законом, незалежність судової влади. У міфології Греції були образи справедливих суддів, яких звали Мінос, Радамант і Еак та які у потойбіччі виконували функції суддів, зважаючи на їхній непохитний авторитет у земному житті: так давні елліни прагнули передати в міфологічних оповідях необхідність дотримання справедливого суду, що санкціонували і боги.

У сьогоденні, на нашу думку, присутність суддів у публічному просторі з чітким артикулюванням принципів верховенства права необхідна у демократичному суспільстві. Виразними прикладами є суддя Верховного суду США Рут Гінзбург, фахова активна діяльність якої стала не тільки взірцем для наслідування багатьох юристів, але й увійшла у масову культуру завдяки кінематографу та медійним засобам як образ борця за права людини; італійський суддя Розаріо Ліватіно, що став жертвою жорстокого вбивства через свою безкомпромісність у служінні закону та виконанні справедливого судочинства.

Задля демонстрації відсутності упередженості в судді, мінімізації причин та умов, що сприятимуть виникненню та прояву необ'єктивності, суддівська професія передбачає обов'язки судді дотримуватися найсуворіших серед судових юристів етичних правил поведінки. Суддя повинен себе поводити бездоганно не лише в залі чи будівлі суду, але й поза ними, зокрема в повсякденному житті. Етичні правила пов'язані з широким колом життя судді, і їх метою є сприяння забезпеченню того, щоби правосуддя виглядало таким, що відбувається. В багатьох випадках суддя повинен вимагати (й, за можливості забезпечити) дотримання певних етичних вимог членами своєї сім'ї та судовим персоналом (працівниками суду).

Дотримання суддями етичних правил є необхідним, оскільки їх порушення створює враження не лише упередженості конкретного судді. Часте порушення етичних правил суддями може сприяти створенню в суспільстві (в необмеженого кола «сторонніх

спостерігачів») думки щодо відсутності в країні чи регіоні реального правосуддя. Тому порушення правил етичної поведінки, що суттєво шкодить авторитету правосуддя, може бути підставою для подання про звільнення судді з посади.

Суддя – це звичайна людина. Вирішення суддею справи на основі внутрішнього переконання, виходячи з почуття справедливості, – те, що вимагає життєвого досвіду, тому для кандидатів на посаду судді встановлюються вікові цензи. Також (це стосується питання неупередженості судді) сам процес судового розгляду влаштований таким чином, що на основі змагальності шляхом процесуального впливу сторони намагаються переконати суддю (суддів) у своїй правоті, та/або неправоті протилежної сторони. Професійні учасники судового процесу, судові юристи, чітко розуміють, що суддя – це звичайна людина. Проте вони також виразно усвідомлюють, що в судовій залі вони мають впливати на суддю не як людину, а як функцію.

Вказане переконання на певному етапі розгляду справи призводить до виникнення в судді певного ставлення до справи, яке не є упередженістю, а зводиться до поступового розуміння суддею суті справи (скажімо, предмета позову або питання вини). Водночас під час судового процесу – як у залі суду, так і поза нею, – суддя не повинен допускати висловлювань або поведінки, які би демонстрували його ставлення до справи. Подібно як мантія приховує фізичні особливості, так само суддя не повинен дозволяти, щоби на процесі правосуддя та його результатах відображалися його особисті проблеми і вади, його власне життя. Усе наведене також є необхідним для забезпечення належного вигляду правосуддя.

Необхідність дотримання жорстких етичних стандартів (спрямованих на усунення або мінімізацію причин та умов, що можуть призводити до виникнення упередженості в судді) створює відповідний образ судді, який є своєрідним символом досконалості, покликаним, із допомогою інших судових символів, відмежувати суддю як людину від судді як функції. Такий образ судді через забезпечення належного вигляду процесу здійснення правосуддя символізує неупередженість суду та його справедливість. У правосуддя немає улюбленців, друзів та противників, немає особистих потреб. Адже правосуддя – це державна і соціальна функція. Судові символи покликані сприяти відмежуванню судді як людини від судді як функції.

Список використаної літератури

1. Lerner, M. Constitution and Court as Symbols. *Yale Law Journal*, 1937, Vol. 46., p. 1290–1319. URL: <https://digitalcommons.law.yale.edu/ylj/vol46/iss8/3>
2. Балинська О.М. Семіотика права: монографія, Львів: ЛьвДУВС, 2013, с. 194. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/59>
3. De Cubber v. Belgium (1984). Case of De Cubber v. Belgium, Judgement, 26 October 1984. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57465>
4. Кравчук О. О., Остащук І. Б. Судова символіка: монографія. КПШ імені Ігоря Сікорського. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022, 528 с.
5. Barak, A. *The Judge in a democracy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2006, 368 p.
6. Wood, J.R., Serres, J.C. *Diplomatic Ceremonial and Protocol: Principles, Procedures & Pratices*, 1970, 378 p.
7. Parandowski, J. *Mitologia. Wieżenia i podania Greków i Rzymian*. Londyn: Wydawnictwo Puls, 1992, s. 148–151.
8. *Guide to Judicial Conduct*. Third Edition. The Australian Institute of Judicial Administration. <https://ajja.org.au/wp-content/uploads/2017/12/GJC-3ed-Nov2020.pdf>

9. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. Управління ООН з наркотиків та злочинності. URL: <http://tsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf>
10. Forstner, D. OSB. Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon. Warszawa : Pax, 2001, s. 301.
11. Bellacosa, J. W. Symbols, Slogans, and Cymbals of Criminal Justice: Where's the Substance? *The Catholic Lawyer*, 1996, Volume 36, Number 4, p. 375–388. <https://scholarship.law.stjohns.edu/tcl/vol36/iss4/2/>
12. Nadeau, J. P. (2017). Parę spostrzeżeń sędziego amerykańskiego – cz. 1. <https://www.kwartalnikiustitia.pl/pare-spostrzezen-sedziego-amerykanskiego-cz-1,8798>
13. Рут Бейдер Гінзберг, за участі Мері Гарнетт і Венді Вільямз. Моїми словами: біографія. Київ, 2021, 396 с.
14. Katner, W. J. Sędzia – zawód i powołanie, kilka refleksji na tle współczesnego prawa i jego praktyki. *Justitia*, 2020, 3 (41). <https://www.kwartalnikiustitia.pl/sedzia-zawod-i-powolanie-kilka-refleksji-na-tle-wspolczesnego-prawa-i-jego-praktyki,10626/3>
15. Tondo, L. Italian judge killed by Sicilian mafia to be beatified as martyr. *The Guardian*. International edition. Tue 22 Dec 2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/dec/22/italian-judge-killed-sicilian-mafia-beatified-martyr-pope-francis-rosario-livatinocatholic>
16. Коцур, Т. о. ЧСВВ. Мучеництво судді, вбитого мафією та інші декрети Конгрегації канонізації. *Vatican News*. 22 грудня 2020. <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2020-12/dekrety-kongregaciyi-svyatyh-vid-21-grudnya-2020.html>
17. Духович, С. Папа до юристів: Вершити правосуддя – це молитва й посвята Богові. *Vatican News*. 29 листопада 2019. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2019-11/papayurystam-vershytu-pravosudyu-ce-molytva-j-posvyata-bogovi.html>
18. Монтенеро, Ф., кард. Розаріо Ліватіно: суддя, який ішов на роботу з Карним кодексом і Євангелієм, 2021. <https://credo.pro/2021/05/292410>
19. Biography of Associate Justice Ruth Bader Ginsburg. Supreme Court of the United States, 2020. <https://www.supremecourt.gov/about/biographyginsburg.aspx>
20. Hollerith, R. M. Very Rev. Statement on the Death of Justice Ruth Bader Ginsburg, 2020. <https://cathedral.org/press-room/statement-on-the-death-of-justice-ruth-bader-ginsburg/>
21. Interior Features. Washington National Cathedral, 2021. <https://cathedral.org/architecture/special-features/#interior-features>

IMAGE OF A JUDGE IN A LEGAL CULTURE

Oleksiy Kravchuk

*High Anti Corruption Court, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute,
Peremohy av., 41, 03057, Kyiv, Ukraine*

Ivan Ostashchuk

*Boris Grinchenko Kyiv University
 Tymoshenka str., 13-B, 04212, Kyiv, Ukraine*

The image of a judge in a legal culture is considered in the article. Characteristics of the judge as a judicial symbol, designed, with the help of other judicial symbols, to distinguish the judge as a person from the judge as a function, are made.

The image of the judge is one of the most important in the legal culture, based on the principles of fair justice and the rule of law. In the civil society, judges must be a special social force that determines the inviolability of the principles of equality before the law and independence of the judiciary. Such examples may be found in the mythical stories of ancient civilizations. In Greek mythology, there were

images of fair judges called Rhadamanthys, Minos and Aeacus, who served as judges in the afterworld due to their enduring authority in mortal life: thus, the ancient Greeks sought to convey the divine sanctioning of observance of a fair trial in the myths, as a syncretic idea of the world.

Today, presence of judges in public space with a clear articulation of the principles of the rule of law is necessary in a democratic society. The prominent examples are: U.S. Supreme Court Judge Ruth Ginsburg, whose professional activity has not only become a role model for many lawyers, but has also entered mass culture through cinema and the media as an image of a human rights activist; Italian Judge Rosario Livatino, who fell victim to the Mafia; the Catholic Church beatified him for his uncompromising service to the law and administration of justice, for making expressive emphasis on the connection between his religious beliefs and professional ethics of a judge, in particular in defending justice.

In order to demonstrate absence of prejudiced attitude of a judge, minimize the causes and conditions that will contribute to emergence and manifestation of prejudice, the judicial profession envisages that the duties of a judge include adherence to the strictest ethical rules of conduct among judicial lawyers. A judge must behave impeccably not only in the courtroom or court building, but also outside them, in particular in everyday life. Ethical rules apply to the wide range of the fields of life of a judge and his or her family, and their purpose is to promote visibility of justice, ensure that justice is seen to be done. In many cases, a judge must demand observance of certain ethical requirements from family members and court staff (court employees).

The obligation to adhere to strict ethical standards (targeted at elimination or minimization of the causes and conditions that may lead to prejudiced attitude of the judge) creates an appropriate image of the judge, which is a kind of symbol of excellence, designed, with the help of other judicial symbols, to distinguish a judge as a person from a judge as a function. This image of a judge, by ensuring the proper functioning of the administration of justice, symbolizes impartiality of the tribunal and its fairness. Justice has no favourites, friends or opponents, no personal needs. After all, justice is a public and social function. Judicial symbols are designed to distinguish between a judge as a person and a judge as a function.

Key words: image of a judge, legal culture, judicial ethics, Ruth Ginsburg, Rosario Livatino.